

ЗМІСТОВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

О.В. Бондаренко

У статті автор розглядає сутність змістовно-процесуального підходу, а також обґрунтовує необхідність його реалізації під час навчання у вищій школі як важливої педагогічної умови формування готовності студентів до краєзнавчої роботи.

На Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 року Міністр освіти і науки Станіслав Ніколаєнко зазначив, що у контексті інтеграції вищої освіти України до загальноєвропейського простору “педагогічна освіта розглядається не лише як окрема унікальна сфера підготовки нової генерації учителів, а і як винятково важливий ресурс розвитку інтелектуального потенціалу нації” [].

У зв’язку з цим, першочерговою задачею, яка стоїть перед вітчизняною системою освіти є перехід її на нові державні освітні стандарти спрямовані на підвищення якості підготовки педагогічних працівників. Усе це потребує докорінного оновлення змісту навчального процесу, розробки та впровадження нових технологій, підходів які дозволили б задовольнити потребу у висококваліфікаційних фахівцях-професіоналах здатних мобільно реагувати на умови сучасного суспільства.

Аналіз наукової літератури та шкільної практики переконливо свідчать про необхідність поєднання у процесі підготовки майбутніх педагогів “глибокого засвоєння теоретичних основ фахових дисциплін із формуванням практичних умінь та навичок студентів застосовувати ці знання у педагогічній практиці” [1]. Не є винятком і підготовка студентів природничо-географічних факультетів до краєзнавчої роботи з учнями.

Виконання цього завдання можливе за умови реалізації у педагогічний процес вузу змістовно-процесуального підходу, який допоможе усунути такі недоліки традиційної системи підготовки фахівців як формалізм, відрив теорії від практики, низький рівень готовності до професійної діяльності.

Тому метою даної статті, яка є частиною дисертаційного дослідження є розгляд сутності даного підходу та теоретичне обґрунтування необхідності його застосування у навчально-виховному процесі вищої школи під час підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи.

Як свідчить аналіз наукової літератури, проблема загально-педагогічної підготовки майбутніх учителів є пріоритетним напрямком фундаментальних і прикладних психолого-педагогічних досліджень. Її завдання, зміст, форми та методи були предметом досліджень О.О. Абдулліної, Ф.Н. Гоноболіна, Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна, О.І. Щербакова. Питанню удосконалення змісту професійної підготовки спеціалістів в умовах вищої педагогічної освіти присвячені дослідження таких учених як І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, О.М. Пехота та ін.

Проблемі професійної готовності до педагогічної діяльності присвячені роботи О.А. Дубасенюк, К.М. Дурай-Новакової, А.І. Міщенко, О.Г. Мороза, Л.П. Кадченко, А.Й. Капської, Л.В. Кондрашової, А.Ф. Ліненко, Т.О. Оболдиної, А.Б. Серих, В.О. Сластьоніна, Є.Г. Шаїна, В.І. Щербини, Г.Б. Штельмах, В.М. Чайки та ін.

У теорії і практиці вищої школи існує певний досвід формування у студентів готовності до конкретних видів майбутньої педагогічної діяльності: до творчої діяльності (Г.Л. Драндров), до самостійної роботи (Л.В. Григоренко), до пошукової діяльності (О.В. Макагон), до професійного спілкування (М.О. Коць), до діалогічного навчання (В.В. Морозов), до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури (М.Т. Данилко), до педагогічної творчості в умовах коледжу (О.В. Волошенко), до проведення педагогічних досліджень (Л.С. Коржова), до творчої діяльності (А.М. Король), до іншомовного спілкування (Л.П. Гапоненко), до соціально-педагогічної діяльності (С.А. Литвиненко), до розвитку учнівського самоврядування (Г.Я. Цибулько) тощо.

Проблема професійної підготовки майбутнього педагога засобами краєзнавства знайшла своє відображення у дослідженнях Л.П. Вовк,

М.П. Крачила, М.Ю. Костриці, Т. М. Міщенко, В.В. Обозного, О.В. Тімець та ін.

Досліджуючи певний вид готовності науковці наголошують на необхідності формування її теоретичного та практичного аспекту. Так О.В. Тімець у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що підготовку майбутнього учителя до краєзнавчо-туристської роботи з учнями доцільно здійснювати таким чином, щоб студенти поряд з оволодінням теоретичними знаннями, закріплювали їх практично. Тому автор виокремлює наступні організаційно-педагогічні умови ефективної організації підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи: “забезпечення теоретичної підготовки вчителів географії і біології до краєзнавчо-туристської роботи ... та засвоєння практичного досвіду здійснення краєзнавчо-туристської роботи з учнями” [6].

У цілому погоджуючись з науковцем, хочемо відмітити, що слід зробити акцент саме на забезпеченні єдності теоретичної та практичної підготовки. Ряд досліджень (Н.В. Кузьміна, С.Д. Максименко, О.М. Пелех, В.О. Сластьонін та ін.) свідчить, що нерідко студент після закінчення вузу має певну сукупність знань, а от практичне застосування їх у професійній діяльності викликає труднощі.

Отже, саме готовність до професійної діяльності має стати результатом сучасних освітніх реформ і саме вона є головною вимогою, яка ставиться сьогодні перед майбутніми фахівцями та навчальними закладами.

Досягнення єдності теоретичної та практичної підготовки, подолання відриву між теорією та практикою, зняття протиріччя між необхідністю якісної підготовки сучасного учителя та традиційною методикою можливе за умови реалізації у навчальному процесі вищої школи змістовно-процесуального підходу.

Розглянемо його сутність. Детальне висвітлення даного підходу знаходимо у працях Л.В. Кондрашової [4]. Науковець зазначає, що саме пріоритетність інформаційно-описового підходу і недооцінка змістовно-процесуального породжує низький рівень готовності до виконання професійних

функцій. У ході навчально-виховного процесу має буди оптимальне співвідношення між інформацією та процесом її отримання.

Аналіз результатів опитування учнів загальноосвітніх шкіл під час апробації завдань порівняльного міжнародного дослідження TIMSS, який висвітлено у доповіді Міністра освіти і науки [5], переконливо свідчить про переважання в українських школах репродуктивних методів навчання та відрив теорії від життя. Дана ситуація є наслідком, а причина криється у недоліках традиційної підготовки педагогічних кадрів.

Дослідження В.О. Якуніна та В.К. Буряка свідчать про те, що дуже часто студент у навчальному процесі залишається пасивним слухачем, а не активним суб'єктом [7]. Тому сьогодні назріла необхідність зміни знаннево-просвітительської парадигми освіти на особистісно-орієнтовану, а отже слід змінювати і методику і технологію навчально-виховного процесу, для якої характерні вербальні, пояснювально-ілюстративні методи, групові та фронтальні форми роботи [4]. Змістовно-процесуальний підхід дозволяє замінити репродуктивні й пояснювально-ілюстративні методи на проблемні, частково-пошукові (евристичні), дослідницькі, творчі та інтерактивні.

Сьогодні педагог вичерпав свою функцію вчителя-ментора, він не є єдиним джерелом знань тому важливо навчити вчитися, здобувати потрібні знання, орієнтуватися у сучасному потоці інформації і вміти її використовувати, вміти оновлювати свій соціальний досвід.

Реалізація даного підходу у навчально-виховному процесі дозволить здійснити перехід на компетентнісне навчання, яке пріоритетним вважає не поінформованість учня чи студента, а вміння вирішувати проблеми, які виникають у різних ситуаціях.

У цілому суть змістовно-процесуального підходу можна виразити словами не тільки “знаю що”, а й “знаю як”. Зміст даного підходу полягає ще й у тому, що він дозволяє суб'єктові навчання проявити свою індивідуальність, стимулює активні дії, впливаючи на мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову та психофізіологічну сфери його особистості. Розумне поєднання

педагогічного впливу та керівництва на основі взаємодії, співпраці та співтворчості з активною пізнавальною діяльністю складають його основу.

Отже, із можливих шляхів модернізації навчального процесу вузу, на наш погляд, є реалізація змістовно-процесуального підходу. Як зазначалося вище не є винятком і краєзнавча підготовка майбутніх учителів.

Матеріали теоретичного аналізу доводять складність і багатоаспектність готовності майбутніх учителів до краєзнавчої роботи з учнями. Виступаючи у вигляді психічного стану і складного особистісного утворення, вона передбачає функціонування взаємозалежних ціле-мотиваційного, змістовно-операційного, емоційно-вольового та оцінного компонентів, зміст та критерії оцінки яких висвітлено у наших попередніх працях [2, 3]. Відповідно до мети нашої статті більш детально зупинимось на змістовно-операційному компоненті.

Даний компонент відображає наявний рівень теоретичних знань, вмінь та навичок необхідних для ефективного здійснення краєзнавчої роботи з учнями, характеризується усвідомленістю знання майбутніх педагогів про значимість проведення краєзнавчої роботи й оволодіння її методикою для ефективної професійної діяльності.

Під краєзнавчими знаннями ми розуміємо особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання природи та господарства рідного краю, процесу відображення оточуючої дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Вони становлять основу теоретичного аспекту готовності, однак їх наявність ще не забезпечує розвитку цього компонента. Ефективна функціональність змістовно-операційного компоненту готовності забезпечується вчасною актуалізацією краєзнавчих знань і здатністю їх реалізовувати на практиці. Одним із показників даного компоненту є професійна компетентність вчителя готового проводити краєзнавчу роботу.

Професійну краєзнавчу компетентність складають знання: основних нормативних документів, у яких відображено зміст сучасної системи освіти та організації краєзнавчої роботи; сутності, значення та завдань краєзнавства; змісту та специфіки планування та організації краєзнавчої роботи з учнями;

історії розвитку та сучасних аспектів краєзнавства; особливостей організації краєзнавчої роботи з різними віковими категоріями школярів тощо.

Відомо, що професійно необхідні знання лежать в основі педагогічних умінь. Дуже часто студенти, які мають гарний теоретичний багаж, не вміють застосовувати їх на практиці. Тому, дуже важливо під час навчання у вузі допомогти майбутнім учителям набутти педагогічні вміння, котрі забезпечують можливість практичної реалізації накопичених знань.

У науковій літературі існує безліч тлумачень поняття “вміння”, що свідчить про його складність. Ми розуміємо під поняттям “вміння” - рівень оволодіння способами дій або діяльності в цілому, обумовлений знаннями і особистісними властивостями суб’єкта діяльності, а під “навичкою” - дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними.

Уміння порівняно з навичками мають свідомий характер виконання дій з можливістю переходу до творчості. Дії, які виконуються на рівні навички, не містять у собі нічого нового по відношенню до суб’єктивного досвіду, тобто вони є лише його відтворенням, а для дій, які виконуються на рівні вміння, відрізняються елементами новизни. Під час зіткнення особистості з новою ситуацією відбувається, вирішення якої неможливе за допомогою автоматизованих способів дій, відбувається перехід управління діяльністю та окремими діями від репродуктивного до творчого рівня.

Відомо, що зміст умінь конкретної діяльності обумовлений її специфікою. Оскільки краєзнавча робота є складовою педагогічної діяльності, то готовність студентів до краєзнавчої роботи буде включати такі вміння: гностичні: цікаво, послідовно й образно викладати зміст навчальних предметів на основі реалізації краєзнавчого принципу й з врахуванням індивідуально-вікових особливостей та життєвого досвіду учнів; розвивати пізнавальний інтерес до культурно-історичних традицій, фольклору, вірувань та географії рідного краю; вміння розвивати ініціативу учнів у процесі краєзнавчої роботи; формувати любов до рідної землі та свого народу; аналізувати соціально-

економічні та культурні явища та процеси регіону та держави в цілому, та передавати набуті краєзнавчі знання підростаючому поколінню;

організаційні: планувати й організувати роботу школярів із різноманітними краєзнавчими джерелами; організувати й проводити дослідження рідного краю; залучати школярів до життя рідного краю та країни в цілому; пробуджувати і розвивати в учнів інтерес, любов та бережне відношення до природи; виховувати у підростаючого покоління бережне ставлення до природних багатств;

конструктивні: доцільно використовувати в урочний та позаурочний час форми, методи та прийоми краєзнавчої роботи; здійснювати всебічний гармонійний розвиток учнів та зміцнення їх здоров'я шляхом проведення цікавої і різноманітної за змістом краєзнавчої діяльності, народно-краєзнавчих заходів, туристських походів та експедицій по рідному краю;

комунікативні: вміння керувати власними емоціями та настроєм, вміння розуміти психологічний стан учнів та створювати комфортний емоційний клімат; уміти впливати на емоційно-вольову та розумову сфери учнів за допомогою краєзнавчого матеріалу та різноманітних форм та методів краєзнавчої роботи; вміння налагодити стосунки з учнями на основі принципів педагогічної взаємодії, співпраці, співтворчості.

У ході нашого дослідження одним із завдань було виявлення реального рівня сформованості змістовно-операційного компонента досліджуваної готовності. Аналіз отриманих результатів під час контрольного зрізу краєзнавчих знань студентів свідчить, що лише незначна частина майбутніх учителів має середній, достатній та високий рівень краєзнавчих знань (загальна кількість у контрольній групі становить 51,9 %, а в експериментальній – 51,2 %).

Під час визначення рівня професійно необхідних умінь ми переконалися у тому, що не всі студенти вміють застосовувати набуті знання на практиці. Так у контрольній групі сумарна кількість студентів з середнім, достатнім та високим рівнем умінь становила 48,7 %, а в експериментальній – 50,0 %.

Наведені вище дані доводять, що змістовно-операційний компонент готовності сформований недостатньо. Тому зусилля вищої школи мають бути спрямовані на забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів до зазначеного виду роботи. Усунення існуючого недоліку, на наш погляд, можливе за умови реалізації у навчальному процесі вищої школи змістовно-процесуального підходу.

У науковій літературі відсутнє визначення даного поняття. Ми виходили з того, що підхід – це сукупність прийомів та методів вивчення чого-небудь, яка пов'язана безпосередньо з процесом пізнання, вибором найбільш ефективних засобів реалізації дидактичних вимог до процесу навчання та формування якостей особистості.

Тому враховуючи усе вище сказане, ми розуміємо під змістовно-процесуальним підходом – сукупність прийомів та методів організації навчального процесу на основі єдності педагогічного впливу та активної пізнавальної діяльності, яка дозволяє оволодіти майбутнім учителям соціальним досвідом поведінки у професійних ситуаціях.

Подальшого висвітлення потребують шляхи реалізації даного підходу на практиці.

Список використаних джерел

1. Іванців О.Я. Підготовка студентів біологічних факультетів університетів до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. - К.: 2000. – 23 с.
2. Бондаренко О.В. Готовність до краєзнавчої роботи: критерії і методи оцінки // Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття: Збірн. наук. Праць / Ред. кол. Р.М. Макаров та ін.. – Кіровоград, 2006. – С. 56-60.
3. Бондаренко О.В. Зміст і структура готовності до краєзнавчої роботи // Наукові записки Кіровоградського державного

педагогічного університету імені В. Винниченка: Зб. - Кіровоград, 2005. - Вип. 60. - Ч. 2 - С. 250 - 253.

4. Кондрашова Л.В. Превентивна педагогіка: Навчальний посібник. – Кривий Ріг: КГПУ, 2004. – 304 с.
5. Ніколаєнко С. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості// Освіта. України - 2007. - № 59 (10 серпня). - С. 1 - 35.
6. Тімець О.В. Підготовка майбутніх учителів географії та біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. - Умань, 2001. – 212 с.
7. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учеб. пособие / Европ. ин-т экспертов. - Спб.: Изд-во “Полиус”, 1998. – 639 с.

In this article the author considers the essence of the content-process approach, and bases the necessity of its realizations during studying at the school of higher learning as the important pedagogical condition of forming the readiness of students for study of local lore, history and economy.